

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE
PSS NR 16/2019 ISSN 2084-3011
DOI: 10.14746/pss.2019.16.3

Štěpán Balík

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

balik@ff.jcu.cz

ORCID: 0000-0002-6463-1253

Data przesłania tekstu do redakcji: 09.03.2019

Data przyjęcia tekstu do druku: 11.04.2019

Jidišismy, bohemismy a prvky středoevropského jazykového svazu v paměti českých Němců: Slovník české němčiny jako příklad strážce jazykové a kulturní paměti

ABSTRACT: Balík Štěpán, *Jidišismy, bohemismy a prvky středoevropského jazykového svazu v paměti českých Němců: Slovník české němčiny jako příklad strážce jazykové a kulturní paměti* (Yiddishisms, Bohemisms and the Elements of a Central European League in Czech Germans' Memory: The Dictionary of Czech German as an Example of Language and Culture Memory). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 16. Poznań 2019. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, Adam Mickiewicz University, pp. 49–67. ISSN 2084-3011.

In the collective memory of Czech Germans as it is saved and presented in published volumes of *Sudetendeutsches Wörterbuch* and its Catalogue in Gießen (Collegium Carolinum), there are not only many cases of Bohemisms, but also Yiddishisms. Some of them are part of the Central European League vocabulary. In my survey, I analysed and classified several dozen Czech German Yiddishisms, showing that their semantics correspond with the heterostereotypical picture of a Jew itself. Designation of a Jew in Czech German are mostly negative or they indicate a depreciative meaning. On the other hand, a few of them are of a very positive sense. Consequently, so called core and cultural borrowings (Myers-Scotton, 2008) from Yiddish represent specific predominantly negative semantic categories. In addition, in most of the cases, the Yiddish cultural borrowings shift in semantics from simple cultural references to core borrowings through their connection to metaphoric meaning.

KEYWORDS: Lexicology; Semantics; Czech German; *Sudetendeutsches Wörterbuch*; Yiddishisms; Bohemisms; Central European League

1.

O zachování jazykového, a tedy i kulturního dědictví českých Němců se stará instituce *Sudetendeutsches Wörterbuch*, která sice spadá pod mnichovské Collegium Carolinum a přispívá na ni Svobodný stát Bavorsko, ale z historických důvodů sídlí v univerzitním městě Gießen nedaleko

Frankfurtu nad Mohanem (cf. SdWB, 2013–2019). Počátky existence a již samotný název slovníku jsou dokladem dobové ideologizace. Nic takového jako sudetská němčina totiž neexistuje, pouze jednotlivé přesahy německých nářečí do oblasti českých zemí, tj. středobavorských, severobavorských či hornofalckých, východofranckých, hornosaských a slezských, resp. německé jazykové ostrovy (tzv. *deutsche Sprachinseln*) se smíšenými dialekty. Problematická je rovněž osoba otce-zakladatele Franze Beranka, který se sice od počátku své jazykovědné kariéry v Československu, během války a posléze i po roce 1945 zabýval mj. problematikou jazyka jidiš, ale během druhé světové války se velmi aktivně podílel na budování nacistické jazykovědy v rámci aktivit *Blut und Boden* (cf. Hutton, 1999, 217, 212).

V padesátých a šedesátých letech vyplnilo cca. 650 hodnověrných osob dialektologické dotazníky. Součástí sbírky jsou i další dotazníky zaměřené na specializované pracovní odvětví a věcná témata. Přestože k Beránkovým morálním postojům, a navíc také metodologickým postupům při sběru a popisu materiálu lze mít výhrady (problematické je např. zdrojování), kritický přístup následujících generací slovníkářů umožňuje transkribovaný, lemmatizovaný a abecedně uspořádaný materiál využít pro další výzkumy. Slovník české němčiny „má dnes podobu abecedně řazeného lístkového archivu s cca 2,7 miliony katalogových lístků, 182.000 synonymními odkazy a 16.500 pracovními kartami. Archiv je možné kdykoliv rozšířit, resp. použít pro sestavení doplňkových dílů SdWB“ (SdWB, 2013–2019).

Jak je patrné z předchozího, jedná se o zachycení dnes již historického stavu nářečí.¹ Práce na samotném vydávání slovníku s omezenými finančními prostředky trvá již několik desetiletí. První díl vyšel v roce 1988, předběžné sešity ale vycházely již od roku 1982. Lexikograficky zpracovaná je slovní zásoba po písmeno J (stav k roku 2019). Jako součást českoněmeckého

¹ Zachycením současného stavu německých nářečí se zabývali dialektologové z Regensburgu a Vídně v rámci projektu *Atlas der historischen deutschen Mundarten auf dem Gebiet der Tschechischen Republik (ADT)* od roku 2001 (<https://www.uni-regensburg.de/sprache-literatur-kultur/germanistik-sw-2/projekte/>). Výsledkem bylo několik dílů jazykového atlasu *Atlas der deutschen Mundarten in Tschechien*. Od svých studentů a kolegů na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích vím, že v oblasti Šumavy žijí dodnes mluvčí místního německého nářečí, byť se zřejmě jedná o poslední či předposlední generaci. Jedna z mých studentek v roce 2014 dokonce uskutečnila nahrávku svého dědečka a jeho čtyř sourozenců během narozeninové oslavy. Rodina pochází ze samot v okolí Prachatic.

kulturního dědictví jsou zachyceny rovněž lexémy spjaté se sociálními dialekty (slangismy včelařské, myslivecké, vojenské či karetní) a dále také antroponyma a toponyma, popřípadě i jejich deproprializované odvozeniny.

Přirozenou součástí českoněmecké slovní zásoby jsou mj. jazykové stereotypy. Obsažené jsou například v substantivních složeninách s první částí *Juden-*, kterými mi se zabýval Otfrid Ehrismann v příznačně pojmenovaném příspěvku *Sudetoněmecký slovník jako pomník (Das Sudetendeutsche Wörterbuch als Denkmal)*.² Poukázal v něm například na různě v české němčině rozšířené lidové botanické označení *Judenkirsche*, které v prvním i druhém významu označuje jedovatou rostlinu „samorostlík klanatý“ či „rulík zlomocný“, ve třetím léčivý plod hlohu obecného. V tomto významu se na severu Moravy vyskytuje i forma *Judenapfel* (Hardt, Hofmann-Käs, 2018, 759, 761) Tyto příklady nezřídka magického lidového myšlení nelze intepretovat jako jazykové projevy antisemitismu, ale jako etnocentrismus v české němčině, který není cizí ani češtině: např. *židovská třešeň* „mochyně“ (odborně *mochyně židovská*, popř. *mochyně židovská třešeň* či lidově také *lampionky*) nebo dřive krmné či určené pro chudé a dnes bio *židovské brambory* „topinambury“, které jsou doloženy rovněž v české němčině ze západních a severních Čech jako *Judenerdäpfel*³ (cf. Machek, 1971, 727; Balík, 2011, 127; Hardt, Hofmann-Käs, 2018, 760). Etnocentrismy se nevyhýbají dokonce ani židovským etnolektům⁴ češtiny a němčiny. Rovněž Židé se s despektem vymezovali vůči křesťanskému okolí (např. aškenázské hebraismy *galach* „křesťanský kněz“, doslovně „holobrádek“ či „holohlávek“ ve smyslu tonzury; *tume* „křesťanský kostel“, doslovně „rituální nečistota“; *šikse* „křesťanská dívka či sloužící“, původně odvozeno od substantiva *šekec*, tedy něco z rituálních důvodů pro Židy nepřijatelné) (cf. Balík, 2014a, 155–159).

²Referát zazněl na setkání lexikografů německojazyčných zemí LexikoNet 2 mit Netzwerktreffen (Gießen; 15.–17. 11. 2018) uspořádaného u příležitosti vydání 5. dílu Sudetoněmeckého slovníku. Jeho písemná podoba pod názvem *Das Sudetendeutsche Wörterbuch als Kulturgeschichtliches Denkmal und die Wortstrecke zu Jude* bude součástí připravovaného svazku řady DigiOst (blíže Collegium Carolinum).

³Podle Machkova etymologického slovníku se některé méněcenné rostliny „v lidových názvech „přenechávají“ židům...“ (Machek, 1971, 727).

⁴Etnolektem se zde rozumí varieta většinového jazyka s prvky zaniklého (případně nově se konstituujícího) jazyka menšinového etnika. V případě židovského etnolektu češtiny se od 20. století jedná pouze o elementy lexikální s rozvinutou frazeologií.

Za povšimnutí v posledním V. dílu Sudetoněmeckého slovníku stojí i další složeniny s prvním členem *Juden-* zaznamenané v celkovém počtu 75 lexémů (Hardt, Hofmann-Käs, 2018, 759–763). Vedle neutrálních spojení jako *Judengasse* „židovská ulička“ či *Judenkirchhof* „židovský hřbitov“ a dalších lexikálních jednotek, v nichž židovský příznak nese v duchu kulturních stereotypů význam něčeho méněcenného, nemorálního, nepřijemného (včetně nemoci): jihomoravská složenina *Judenhuhn* „stará slepice prodávaná na trhu“, šumavský výraz *Judensalat* „plevel na poli“ či západočeský tvar *Judentanz* s prvním významem „tanec, při němž mladý muž tančí sám“, severočeské označení pro viditelnou kožní nemoc *Judenkrätze*, v jazykovém ostrově Schönhengst (Hřebečsko) *Judenknopf* v prvním významu „plod lopuchu“, „bodlák“, a to ve smyslu nepřijemných kuliček držících na oblečení či srsti, či posměšné označení „cizích“ kulturních (kulinárních) emblémů – např. jihomoravská forma *Judenvanille* „česnek“ anebo západočeská nadávka *Judenhammel*, doslova „židovský skopec“, jsou zde zdokumentována rovněž substantiva, jejichž židovský příznak nese význam pouze něčeho zvláštního, jiného, než je obvyklé: *Judenzelten* v oblasti Šumavy „pečivo s mákem a solí“, nebo s lehce depreciativním významem v českobudějovickém jazykovém ostrově „něco, co nebylo pečené doma, ale je koupené“, v severních Čechách a Moravě rozšířené substantivum *Judenpilz* jednak ve významu „hřib kovář“ (jedlý, ale výtrusnice doruda a po naříznutí modrající) nebo tzv. „satan“, podobně *Judenschwamm* či *Judenschwamp* ve zmíněné oblasti Schönhengst „hřib kovář“ a šumavský výraz pro jedlou houbu krásnoporku mlynářku, v jazykovém ostrově Schönhengst také *Judenschnecke* „tmavý šnek bez domečku“ nebo dvě severomoravské složeniny *Judenpalme* „vrbové větvičky s kočičkami svěcené na palmovou neděli v kostele“ a pouze plurálové *Judenpeikes* „pletené pečivo“, „žemle“, doslova „židovské pejzy“, v němž je židovský příznak – podobně jako u západočeského *Judenmatzen* „nekvašená chlebová placka“ nebo „židovské sváteční pečivo“ – zdvojený.

Přirozeně lze v Sudetoněmeckém slovníku nalézt i formy, kde je tento příznak druhou, řídící složkou *Hader(n)jude* „člověk sbírající starý textil“ (Hardt, Hofmann-Käs, Kesselgruber, 2011, 23). Významy předchozích složenin v mnohém odpovídají také sémantickému poli samotného substantiva *Jude*. V české němčině je doloženo až 23 významů často s jednotlivými podvýznamy. Pod prvním významem se objevuje např. specifikace

(celkově v počtu třináct) jako masopustní maska, nadávka (také ve formě *ewiger Jude* – věčný žid / Ahasver), nepokřtěné dítě či podvodný obchodník (srov. s českým sekundárním výrazem slova *žid*). Překvapivý druhý význam doložený nejen z Budějovicka a Šumavy je „klitoris“⁵. Negativní příznak může být přítomen ve významu „Čech“ či „skvrna na šatech“. Více významů substantiva *Jude* obsahuje i českoněmecký karetní a vojenský slang. Příznak zvláštnosti nese „druh brambor s červenou slupkou“ či „dlouhé kudrny na spáncích“ (cf. zmíněné *Judenpeikes*). Pro 23. význam spjatý s pojmenováním rostlin a hub je uvedeno 10 podvýznamů, z nichž některé odpovídají předchozím složeninám – např. velmi rozšířený význam „hřib satan“, který navíc odpovídá stereotypu ztotožňujícího Žida a ďábla (cf. Hardt, Hofmann-Käs, 2018, 757–759; cf. Benedykto-wicz, 2000, 139–148). Pro přechýlený tvar *Judin* jsou zachyceny pouze čtyři významy – druhý „masopustní maska“, třetí „lidový tanec“, čtvrtý „píseň“ (Hardt, Hofmann-Käs, 2018, 763). Pro sloveso *jüdeln*, uvádí první tři významy: „handrkovat se“, „fixlovat“ / „podvádět“ a „nenechat někoho v klidu, neustále mu domlouvat“. Staršímu českému *maušlovat* (pol. *zydłaczyć*) odpovídá až ve čtvrtém významu (cf. Hardt, Hofmann-Käs, 2018, 759). Příznačná je také poznámka předcházející výše uvedená slovníková hesla. Collegium Carolinum se v ní distancuje od pejorativního obsahu ve svém výkladu a zdůrazňuje svůj lexikografický cíl – dokumentovat českou němčinu (Hardt, Hofmann-Käs, 2018, 756).

Fenomémem *sui generis* jsou bohemismy v české němčině. Je až překvapující, kde všude se lze s takovými jevy setkat. Klaas-Hinrich Ehlers⁶ během svého výzkumu pomoranského dialektu zjistil, že někteří mluvčí, kteří se narodili v Československu (ročníky 1920–1939), či jejich první potomci (ročníky 1950–1969) používali například tvary jako *Schmetten* „smetana“ či *Hadern* „hadry“. Stírání původního nářečí zde však bylo

⁵ Depreciativní židovský příznak v českoněmecké lidové interpretaci snad spočívá v chápání klitorisu jako ženského, neplnohodnotného penisu, s čímž souvisí i jeho biologická podstata.

⁶ Tj. v příspěvku „*Ztratilo se vše*“ – *tradování a přenos regionální slovní zásoby původní oblasti v rodinách vysídlených osob* („*Verliert sich alles*“ – *Tradierung und Transfer des regionalktalen Wortschatzes der Herkunftsregionen in den Familien Vertriebener*) na již zmíněné konferenci lexikografů v Gießenu. Blíže také podobně znějící podkapitola v jeho monografii (Ehlers, 2018, 237–260).

velmi silné, neboť jazyková politika Německé demokratické republiky se neprojevovala snahou přestovat či dokumentovat slovní zásobu tohoto typu.

Českoněmecký bohemismus *Schmetten* (zřídka s kvantitou *Schmetten*) je velmi rozšířený ve významu „smetana“ (něm. Rahm) a ojediněle v různých lokalitách „šlehačka“ (něm. Sahne) (SUDKART⁷). Jako zastaralé maskulinum se *Schmetten* vyskytuje rovněž v rakouské a bavorské němčině (souhrnně tzv. bairisches Deutsch), podle Osterwintera jen v oblasti středního Německa (tzv. ostmitteldeutsche Dialekte) ve významu „šlehačka“ (Zehetner, 2005, 303; Osterwinter, 2007, 1477). Identické či podobné formy v totožném či blízkém významu jsou známy nejen z češtiny, ale i z dalších západních, jižních i východních slovanských jazyků, a v podobě *smetene* „šlehačka“ dokonce také ve východní jidiši (Beinfeld, Bochner, 2002, 456).

Na druhou stranu českoněmecké *Hader(n)* v prvních výrazech „starý nebo levný textilní materiál sloužící k mytí či čištění“ (Hardt, Hofmann-Käs, Kesselgruber, 2018, 21–22) nelze považovat za bohemismus, případně pouze sekundární. České maskulinum *hadr*, či východočeské a moravské femininum *hadra* či východočeská, valašská, slezská a slovenská *handra* jsou výpůjčky ze střední horní němčiny (Balhar, Jančák, 1992 [2004], 322–323; Newerkla, 2011, 171–172; Rejzek, 2015, 211). Maskulinum *Hader* ve významu „hadr“, „stará textilie“ je typické také pro oblast rakouskou a jihozápadoněmeckou (Osterwinter, 2007, 740; cf. Zehetner, 2005, 166).

V české němčině se velmi rozšířený bohemismus *Buchte / Wuchte* vyskytuje i v deminutivní podobě *Buchtel / Wuchtel* (Englisch, Kesselgruber, Holzauer, 1996, 701–702). Časté je i substantivum *Powidl* (Englisch, Kesselgruber, Holzauer, 1996, 551) či ve slovníku české němčiny rovněž přítomný rumunismus *Palatschinke(n)* (prostřednictvím maďarštiny), který je rozšířený v plurálové formě na západě a severu Čech a severní Moravě (Englisch, Kesselgruber, Holzauer, 1996, 30; cf. Rejzek, 2015, 487; Kovář, 2017). Substantiva *Buchtel / Wuchtel*, *Powidl* či *Palatschinke*, která jsou dodnes rovněž součástí rakouské němčiny a částečně i bavorské (východní části) němčiny (Zehetner, 2005, 376, Osterwinter, 2007, 341,

⁷Takto zkráceně označuji kartotéku Sudetoněmeckého slovníku, kterou jsem využil při zpracování lexikálních jednotek, jež ještě nebyly lexikograficky zpracovány v podobě slovníkových hesel. Blíže Literatura. Děkuji za možnost konzultace pracovníkům gießensské pobočky Collegia Carolina Isabelle Hardt a Berndu Kesselgruberovi.

1308, 1250), a také výše zmíněné *Schmetten* a *Hader(n)* lze interpretovat nejen jako bohemismy a rumunismus, ale také jako elementy středoevropského jazykového svazu (cf. Newerkla, 2007, 271–286; cf. Nekula, 2017), tedy jako výsledek kulturního, resp. jazykového dědictví rakousko-uherské monarchie.⁸

O živosti některých z výše uvedených slov svědčí rovněž slovní derivace. V případě české němčiny se jedná například o složeniny. Ty mohou nést expresivní náboj a i dávku etnického stereotypu *Buchtengesicht* „tlustý obličej“, (Englisch, Kesselgruber, Holzhauer, 1996, 702), *Powidlgesicht* „Čech“ (Englisch, Kesselgruber, Holzhauer, 1996, 551). Je možné doložit i východočeské adjektivum *powidlddeutsch* jako synonymum ke *kuchelböhmisch* (Englisch, Kesselgruber, Holzhauer, 1996, 551), což odkazuje k dnes již neexistujícímu jazykovému útvaru, který využívá sice českou gramatiku, ale slovní zásobu má německou (cf. Klofferová, 1995).

2.

Čeští Němci však k větší expresivitě využívali nejen bohemismy, ale také jidišismy. Přestože v nářečních variantách němčiny byly jidišismy již knižně zpracovány Heidi Sternovou v pulikaci *Wörterbuch zum jiddischen Lehnwortschatz in den deutschen Dialekten* (Stern, 2000), z materiálu Sudentoněmeckého slovníku zatím souhrnně excerpovány nebyly. Tyto nářeční formy nezachycuje ani Hans Peter Althaus v lexikografické publikaci *Kleines Lexikon deutscher Wörter jiddischer Herkunft* (Althaus, 2010). Jidišismy v dialekttech a v české němčině nezachytila ani Ruth Bondyová v populární a průkopnické slovníkové příručce *Mezi námi řečeno*, v nichž mapuje židovský etnolekt češtiny a české němčiny (Bondyová, 2003).

⁸„S ohledem na možné restaurační implikace se naopak téma středoevropského j.s. v rámci Československa, vyčleněného z Habsburské říše, mohlo jevit jako méně podstatné. Lewyho (Nekula zde miní monografii *Der Bau der europäischen Sprachen*, 1942 – pozn. šb) spojení jádra centrálního j.s. s němčinou a maďarštinou bylo podpořeno spíš dobovým politickým diskursem než lingvistickými argumenty. Prokázaný jazykový kontakt češtiny a němčiny, jež jsou pravděpodobnějším jádrem středoevropského j.s., nebyl ovšem z politických důvodů bezprostředně po druhé světové válce nejúspěšnějším tématem lingvistického bádání.“ (Nekula, 2017)

Několik nářečních jidišismů jako *hejble*, *chochmes*, *schoř* / *tchoř* zachytili Machek, Bartušek, Hugo či Krappmann (Machek, 2010, 164, 202, 542; Bartušek, 1970, 48–66; Hugo, 2009, 159, 173; Krappmann, 2017), avšak případná informace o jazykové provázanosti s českou němčinou zde chybí.

Pro potřeby lexikologického a slovníkového pojednání o jidišismech v češtině, byly příklady českoněmeckých jidišismů pouze nastíněny v monografii *Jidiš v židovském etnolektu a moderní židovská literární identita* (Balík, 2015). Bylo-li to možné, je zde uvedena i oblast výskytu a jejich významy. Nicméně zvláště příklady zde uvedených výpůjček či elementů jazykového substrátu germánského původu (tedy ne aramejsko-hebrejského) lze chápat jako jidišismy a zároveň jako vliv z příhraničí přesahujících německých nářečí. Nejednoznačnost etymologické „narace“ je zde dána vývojem germánské složky jidiš ze staré horní němčiny, podle některých jazykovědců z bavorských, či dokonce českoněmeckých nářečí (Eggers, 1998, 81–83; Beider, 2013, 30–50).

Přestože lze nahlížet na jidišismy v české němčině rovněž např. z odlišné perspektivy – např. s ohledem na nářeční fonetickou realizaci či na přeshraniční územní souvislosti (např. podle Stern, 2000) –, zaměřím se zde na roztřídění sebraného lexikálního materiálu podle významu. Sémantickou souvislost fenoménu Žida jak v explicitním slovním vyjádření (vnější stereotyp), tak i ve výpůjčkách (vnitřní stereotyp) lze najít nejen v češtině (cf. Balík, 2014b, 145–146), ale i v české němčině.

Vycházejí ze svého třídění jádrových⁹ jidišismů přítomných v nespisovné češtině, zjištěné jidišismy v české němčině třídím do jednotlivých sémantických okruhů (Balík, 2015, 82; cf. Balík, 2014b, 145). K uvedenému přehledu jidišismů v české němčině je třeba poznamenat, že jejich výčet není pravděpodobně konečný, neboť kartotéka Sudetoněmeckého slovníku nebyla dosud s ohledem na jidišismy systematicky zpracována. Není-li výjimečně uvedeno jinak, v představené studii vycházím z excerptce dílů, I–IV knižního vydání *Sudentendeutsches Wörterbuch* (zde zkráceně SUD1, SUD2, SUD3, SUD4, SUD5 s informací o stránce) a jednotlivých

⁹Scotton-Meyers rozděluje přejímky na kulturní a jádrové podle toho, zda jsou do cílového jazyka převzaty s ohledem na koncepty chybějící v kultuře cílového jazyka („cultural borrowings“), nebo na ty, které sice „dublují“ základní význam slov přítomných v cílovém jazyce, ale navíc nesou většinou expresivní příznak („core borrowings“) (cf. Myers-Scotton, 2013, 212–218; cf. Balík, 2015, 10).

sond do materiálu z katalogu (zkráceně SUDKART). Ve většině případů – neuvádím-li jinak – vycházím z příkladů uvedených pod jednotlivými hesly ve slovníkové části monografie *Jidiš v židovském etnolektu a moderní židovská literární identita v Čechách* (Balík, 2015, 86–121). Z tohoto důvodu neopakují ani etymologický výklad či informace o lokalizaci nebo frekvenci jidišismů ani jejich české ekvivalenty a soustředím se na sémantickou analýzu.

1. Jádrové přejímky:

- a) příznakové a zvláště negativní označení něčího jednání (nelegální obchod, podvod):
- *acheln* „jíst“ (SUD1, 220); s ohledem na žertovný význam „cpát se“ totožné formy ve východní jidiš (Beinfeld, Bochner, 2002, 82) je expresivní příznak snad přítomen jak v židovském etnolektu češtiny a němčiny, tak i české němčině (cf. Balík, 2015, 86)
 - *Schacher* / *Tschacher* / *Schacherer* / *Tschacherer* „obchod“, „výměnný obchod“ (SUDKART)
 - ♦ od něj odvozené sloveso *schachern* / *tschachern* „obchodovat“, „měnit“, „handlovat“, „nabízet ke koupi“, „vykonávat podomní prodej“, „hauzírovat“; „smlouvat“, „handrkovat se (o cenu)“ (SUDKART); mj. podle smyslu příbuzných substantiv *Schächer* (blíže 1.c) či *Schacher* (blíže 1.c) a odstínu jejich významů ve východní jidiš obsahoval rovněž českoněmecký slovesný tvar negativní příznak (Beinfeld, Bochner, 2002, 656)
 - *Zores* „nepřístojnost“, „neplecha“ (SUDKART)
- b) příznakové a často zvláště negativní označení věci či místa (např. nekvalitní produkt):
- *Beisel* „jednoduchá hospoda“; „kavárna“; „malý obchod“ (SUD2, 184)
 - *Klüft* a zdobnělina *Klüftl*, velmi rozšířeny ve významu „oblečení“; ironicky „mužské oblečení“ či „oblek“ (SUDKART; cf. Kluge, Seebold, 2011, 503)
 - *Pofel* / *Pobel* pouze od původního jidišového významu „nekvalitní zboží“; „nesmysl“; „hustý dým“; „kouř“; „lité vody“; homonymní podoba z latinského kořene v jiném významu (SUD2 483, 496)
 - *Tinnef* „brakové zboží“ (SUD3, 213)

- c) negativní označení osoby či skupiny osob (např. se špatnou pověstí):
- *Bocher*, v oblasti jihlavského jazykového ostrova ve význ. „člověk bez prostředků“; hanlivě „bezvýznamný muž“; na severní a jižní Moravě „vychytralý mladík“ (SUD2, 483)
 - *Ganeff* či *Ganove* „zloděj“, „podvodník“ – obé synonymní *Gauner* (SUD4, 559, 561, 595)
 - *Gauner* „zloděj“, „podvodník“; ojediněle „falešný hráč“ (SUD4, 27, 595)
 - *Kaffer*, hanlivě „hloupý muž“ (SUDKART); přítomný i v němčině obecně (Kluge, Seebold, 2011, 463)
 - ◆ *kaffern* (blíže 1.f) (SUDKART)
 - *Kiebitz* / *Kiebitzer* „pasivní účastník karetní hry“ (SUDKART); přítomný i v němčině obecně; negativní význam podle etymologie (primární význam pták „čejka“) a charakteru osoby kibice, který nejen hru sleduje, ale do ní k nechuti hráčů radami i zasahuje – analogie k nelibě vysokému a pisklavému zvuku čejky (cf. Kluge, Seebold, 2011, 486)
 - ◆ *kiebitzen* (blíže 1.f) (SUDKART)
 - *Lemach* „nešika“ (SUDKART)
 - *Mischpoche* / *Mischpoch* / *Mischboche* aj. „společnost“, „špatná / židovská společnost“; případně i v původním židovském významu „rodina“, „příbuzní“ (SUDKART)
 - *Schächer* / *Schacherer* / *Tschacherer* hanlivě či ironicky „obchodník“; „handlíř“; „nepoctivý obchodník“, „bezohledný obchodník“ (cf. 1.a); dokonce s posunem k 1.b) „špatný kapesní nůž“ (SUDKART)
 - *Schegetz* „žid“ (SUDKART); podle příznaku „drzosti“ u sekundárních významů východojidišového tvaru *šejgec*, „nežidovský chlapec“; „drzý kluk“; také „neposlušné dítě“; „osoba, která si dovoluje říct svůj názor v přítomnosti lidí u moci“ (Beinfeld, Bochner, 2002, 676) a židovské němčiny *Schegez* / *Scheigez* / *Schekez* „Nežid“; „drzoun“ (Althaus, 2010, 180) pravděpodobně s negativním odstínem také v české němčině; pozoruhodná záměna označení „cizího“ mezi prvním významem v jidiš, resp. v židovském etnolektu němčiny a smyslem v české němčině; negativní význam již v hebrejském základu;

etymologický prapůvod společný s ženskou variantou *Schickse* (blíže níže)

- *Schickse* „děvka“, „lehká dívka“, „zhýralá žena“, „neutrální označení ženy“; ve významu „děvka“ také formy *Schiks* / *Schiksl* (SUDKART); negativní význam již v hebrejském základu; etymologický prapůvod společný s mužskou variantou *Schegetz* (blíže výše); proces postupného oslabování negativního odstínu patrný zvláště u následujících deminutiv, částečně také změnou denotátu (přenos označení na domácí zvíře)
 - zdobnělina *Schiksl* také „neutrální označení ženy“ (SUDKART)
 - ◆ zdobnělina *Schigsl* pojmenování psa: „čuba“, „čubička“ (SUDKART)
 - ◆ *verschicksen* „obléknout se vyzývavě nebo nevkusně“ (SUDKART)
 - ◆ *Schmiere* „potulná divadelní společnost“, „divadlo na výročním trhu“ (SUDKART); jidišový hebraismus, homonymní germanismus v jiném významu
 - *Schmock* „pomatenec“; významový posun – v židovské němčině původně „fantasta“, „bezcharakterní novinář“ (SUDKART)
 - *schofel* „špatný“, „špatně oblečený“, „ubohý“, „špatně se chovající“, „sprostý“, „skoupý“ (SUDKART); snad nejen o člověku, ale i o lidském jednání (tedy i l.a)
 - ◆ *schoflig* / *schofelig* „bídny“, „ubohý“, „špatně se chovající“, „špatně oblečený“, „skoupý“ (SUDKART)
- d) nezáviděníhodná situace:
- *Dalles* „finanční nedostatek“, „nouze“ (SUD3, 57); antonymum k *Reibach* (blíže l.g)
 - *Pleite* „bankrot“ (SUD2, 447); antonymum k *Reibach* (blíže l.g)
 - ◆ ve slovesném významu *Pleite machen* „zbankrotovat“, „být plajte“ (SUD2, 447)
 - *Schlamassel* „smůla“, „těžkosti“, „zmatek“ (SUDKART); také v rakouské a bavorské němčině *Schlamassel* „těžká situace“ (Zehetner, 2005, 298); antonymum k *Massel* (blíže l.g)
 - *Schlamasslik* „smůla“, „těžkosti“, „zmatek“, např.: *in aner Schlamastik sein* „být v obtížné situaci“ (SUDKART); také ve vídeňské němčině „potíží“, „mrzutost“ a zvláště v rakouské

- němčině ve významu „nepříznivá či zmatená situace“ (Althaus, 2010, 184); antonymum k *Massel* (blíže 1.g)
- e) zdravotní indispozice či neduh (nemoc, včetně smrti):
- *Kapores machen* (blíže 2.a)
 - adjektivum *nicht ganz kosher* (blíže 2.a)
 - *Mackes* „zdravotní neduh“ (SUDKART)
 - *meschugge / meschugge / meschugenes / mischuke* aj. „šílený“, „bláznivý“; rovněž v ironickém pochvalném smyslu, a tedy již s posunem k pozitivnímu označení – blíže bod 1.g) (SUDKART)
 - *schicker* „opilý“ (SUDKART)
 - ♦ *beschickert* „lehce opilý“ (SUDKART)
- f) expresivní pojmenování jazykových projevů:
- ve svém prvním významu *baldowern* „mluvit nesmyslně a přitom důležitě“; „něco vypátrat“, „něco vyzvědět“ (SUD2, 33)
 - *dabern* „rychle mluvit“ (SUD3, 24)
 - *Geseres* „nařikání“, „úlevný křik“; „nesmyslné chování“ (SUD4, 742)
 - *kaffern* „nadávat“ (SUDKART); odvozeno od substantiva *Kaffer* (blíže 1.c)
 - *kiebitzen* „přihlížet během karetní hry“ (SUDKART) (blíže 1.c)
 - *Schmuse / Schmuse* „lichocení“, „lichotka“ (SUDKART); proces meliorace z etnolektního *Schmus*, např. „prázdné řeči“ (Althaus, 2010, 189; Balík, 2015, 117; blíže odvozené sloveso *schmusen*)
 - ♦ *Schmuser* „lichotník“; „zprostředkovatel sňatku“, „kuplíř“, „dohazovač“; „zprostředkovatel obchodu“ (SUDKART); (částečně příslušející také pod 1.c)
 - ♦ *schmusen* „lichotit“, „koketovat“, mezi milenci „šuškat si“, případně již posunutým významem „líbat se“, „mazlit se“, „milovat se“ (SUDKART); proces meliorace původního mírně negativního smyslu v jidiš i v židovském etnolektu češtiny a němčiny „nezávazně si povídat“, „kecat“, „drbat“ také s ohledem na podobně posunuté významy totožného slova v jižních německých a rakouských nářečích (Balík, 2015, 117; Zehetner, 2005, 303–304)
 - ♦ *schmuseln* „koketovat“, mezi milenci „šuškat si“ (SUDKART)
- g) pozitivní označení:
- adjektivum *koscher* (blíže 2.a)

- *Massel* „štěstí“ (SUDKART), stejně tak *Massl* a *Massel* „neočekávané či nezasloužené štěstí“ v rakouské a bavorské němčině (Zehetner, 2005, 238); antonymum k *Schlamassel* a *Schlamastik* (blíže 1.c a níže)
 - *meschugge* pouze v pozitivním ironickém významu „šiléný“, „bláznivý“; primární význam pod bodem 1.c)
 - *Reibach / Rebbach / Rewach* „zisk“, „dobrý obchod“ (SUDKART); v němčině obecně přítomný *Reibach / Rebach / Rebbach* „nepřiměřeně vysoký zisk“ (Zehetner, 2005, 278; Kluge, Seebold, 2011, 754); antonymum k *Dalles / Pleite* (blíže 1.d)
 - ♦ také ve slovesné vazbě *ein Rebbach machen* „dobře koupit či prodat“ (SUDKART)
- h) nezařazené:
- vulgarismus *Toches* „prdel“ (SUD3, 225); synonymum k nejen českoněmeckému *Arsch* (SUD1, 462–465)

Vedle jádrových výpůjček lze v české němčině sledovat i přejímky kulturní. Nicméně některé z nich se svým sekundárním přeneseným (metaforickým) pojmenováním blíží jádrovým výpůjčkám. Tyto jidišismy lze rozdělit do čtyř významových okruhů.

2. Kulturní přejímky:

a) náboženská sféra:

- *Jahrzeit* „výročí smrti“ (SUDKART), na rozdíl od germanismu *Jahreszeit* ve významu „roční období“ (Osterwinter, 2007, 902)
- významově již posunuté *Kapores machen* „zahynout“, „přijít nazmar“ (SUDKART); srov. adjektivum *kapores* „mrtvý“, „zničený“ v němčině obecně (Kluge, Seebold, 2011, 469)
- *koscher* „čistý“; „dobrý“, „v pořádku“ (SUDKART); antonymum k *trefe(r)*
- ♦ v negativní formulaci ve významu „být nemocný“, „být lehce nemocný“; př. *Mir ist nicht ganz kosher*. „Není mi úplně dobře“ (SUDKART); v posunutém významu k jádrovým výpůjčkám (1.e) a 1.h)
- *trefe(r)* „rituálně nečistý“, „nekošerný“, „těhotná“ (SUD3, 332); poslední význam posunutý (1.e); antonymum ke *koscher*

b) kulinární sféra:

- *Barches / Barkes* „bramborák“, „jídlo ze syrových a vařených brambor s moukou, které je smažené na pánvi“ (SUD2 79, 86); významový posun k „bramborové placce“, a tedy sekundární příklon k typu jádrových přejímek snad ve smyslu jednoduchého jídla (bod 1. b) doložen rovněž v českomoravském nářečí (cf. Machek, 2010, 47; Balík, 2015, 87–88);
- *Matze* „nekvašený chléb k Pesachu“ (SUDKART)
- ◆ v totožném významu *Judenmatzen* (SUD5, 761); zdvojený židovský příznak;
- *Judenpeikes* „pletené pečivo“, „žemle“; doslova „židovské pejsy“; zdvojený židovský příznak (SUD5, 761); (blíže níže v bodu 2.c) *Peies*)
- *Scholet* „Eintopf s rýží, hráškem, případně husím či jiným masem“ (SUDKART); též ve významu „v popelu pečené vejce“ (SUDKART), který vychází z etnolektního pojmenování *šoleta-ger* „tvrdá vejce, která dlouhým vařením v *šoletu* zhnědla a měla zvláštní chuť“ (Poláček, 2001, 193; Bondyová, 2003, 145)

c) židovský ortodoxní zevnějšek (např. odívání):

- *Kaftan* ironický posun „dlouhý či větší kabát“ (SUDKART); jidiš snad pouze jako prostředník orientálních jazyků (cf. Kluge, Seebold, 2011, 463)
- *Peies / Peikes / Peikeles*, „pejsy ortodoxních židů“ s významovým posunem ve smyslu příznakové úpravy vlasů „licousy, kotlety nebo dlouhé vlasy“; také stereotypní ztotožnění s nositelem „označení pro Židy“ (SUD2, 1996, 175–176) (dále výše 2.b) – odvozenina s posunutým významem *Judenpeikes*
- *Schabesdekl / Schabbes-deckel* ve významu „kípa“, „jarmulka“; s posunem k 1.b) „starý, špatný, ošuntělý klobouk“, „směšný dámský klobouk“; též ve smyslu „opovrženihodný klobouk“ (SUDKART)

d) deonymizace (přechod od vlastního jména k obecnému pojmenování) jako příklad jazykové stereotypizace s typickou slovtvornou produktivností:

- *Mauschel* s prvním posunutým hanlivým významem „žid“, sekundárně podle významových okruhů jádrových výpůjček „po-

domní obchodník“; „hloupý muž“, „hloupá žena“ (SUDKART; cf. Althaus, 2010, 130); zdobrnělina od západního jidišismu *Mausche*, na rozdíl od východní jidiš *Mojše* či německého *Moses* a českého *Mojžíš*; částečná negativní autostereotypizace v samotné jidiš (cf. Balík, 2015, 107)

- ◆ *mauschel* či *mauschelig*, obé „lehce nemocný“ (SUDKART); blíže 1. f)
- ◆ *mauscheln* s vějířem výše uvedených významových okruhů „mluvit židovsky“, „mluvit v jidiš“; „nepoctivě obchodovat“, „švindlovat“, „hrát karty“; ojediněle „hrát falešně“; „milenecky špítat“, „lichotit“; ojediněle hanlivě „mít pohlavní styk“
- ◆ *mäscheln* „měnit“; „míchat karty“; také „dělat malé obchody“ (SUDKART); blíže 1. a) či 1. e)
- ◆ zpodstatnělé deverbativum *das Mauscheln* „karetní hra o peníze“ (SUDKART)

3.

Významové okruhy představených jidišismů dobře dokládají, že fenomén Žida není přítomen pouze ve vnějším jazykovém obraze (zde příklady významů slova *Jude* a tvarů odvozených, včetně složenin), ale je patrný rovněž v přejímkách z jidiš, resp. židovského etnolektu české němčiny do české němčiny samotné. V tomto smyslu lze poukázat na lexikální jednotky související s podvodným jednáním, k němuž mohou mít sémanticky blízko slova a sousloví spjatá s karetním slangem, jež jsem jako zvláštní kategorii samostatně nevyděloval. Samotný jeden z významů substantiva *Jude* je „karetní hra“. Zdokumentovány jsou navíc tři další specifické karetní podvýznamy (např. „vklad“). Složenina *Judentartel* představovala „druh karetní hry pro čtyři osoby se 32 kartami“, snad tzv. mariáš. Sloveso *jüdeln* bylo možné použít mj. ve smyslu „fixlovat“ (Hardt, Hofmann-Käs, 2018, 758, 759, 763). Podobně i zmíněné verbum *mauscheln* kromě neutrálního „hrát karty“ mohlo znamenat „hrát falešně“. Na jižní Moravě vyskytovalo *mäscheln*, což označovalo mj. „měnit“; „míchat karty“ či deverbativum *das Mauscheln* byla „karetní hra o peníze“ (SUDKART).

Z jádrových výpůjček lze zmínit substantivum *Gauner*, ojediněle ale i ve významu „falešný hráč“ (Englisch, Hardt, Hofmann-Käs, Kesselgruber,

2003, 27, 595). Velmi rozšířené je jak substantivum *Kiebitz / Kiebitzer* „pasivní účastník karetní hry“, tak i v různých hláskových podobách odvozené sloveso *kiebitzen* „přihlížet během karetní hry“ (SUDKART), které lze interpretovat jako germanismy, ale i jidišismy.

Negativní stereotyp fenoménu Žida v lidovém myšlení je dobře patrný v případě sémantické skupiny označující zdravotní indispozici (již také zmíněná složenina *Judenkrätze* „viditelná kožní nemoc“). Mezi takové příklady by mohl být zahrnut i posunutý význam přídavného jména *trefe* „těhotná“. Poměrně početný je i oddíl týkající se příznakového jazykového projevu, do něhož lze z původně kulturních výpůjček zařadit vedle zmíněného *jüdeln* i *mauscheln*, jež v základním významu znamená také „mluvit židovsky“, „mluvit v jidiš“, ale také „milenecky špatat“, „lichotit“. Obraz zvláštní řeči cizích (v pol. např. tzv. *szwargot*) je tedy typický nejen pro vnější, ale i pro vnitřní heterostereotyp (v případě představeného vzorku české němčiny sedm lexémů s dalšími odvozeninami).

Sémantický posun kulturních výpůjček směrem k jádrovým přejímkám přenesením významu (zvláště negativního) je patrný ve všech čtyřech zmíněných kategoriích, a svědčí tak o jeho jazykové produktivnosti. Např. *Schabesdekl*, známý i z židovského etnolektu češtiny *šábesdekl* jako „jarmulka“ (Balík, 2015, 113), nabyde v české němčině depreciativního významu „ošuntělý“ či „kýčovitý“ klobouk. U antonymní dvojice *koscher* – *trefe* se jejich opozice v jistém smyslu udrží zřejmě také po přesunu k jádrovým výpůjčkám: *koscher* „zdravý“, negativně prostým zápolem *nicht kosher* „nemocný“ a *trefe* „těhotná“ zřejmě ve smyslu „nechtěně“.

Významový protiklad lze dále sledovat i u dvou jádrových jidišismů s pozitivním významem: *Reibach* a *Massel*, které mají – jako v předchozím příkladu – dva negativní protějšky: *Dalles / Pleite* a *Schlamassel // Schlamasstik*. V české němčině je doložený rovněž ironický pozitivní význam *meschugge* „šílený“. Méně početné hyperpozitivní významy souvisí s magickým zobrazováním „cizích“ a tvoří přirozenou součást vnitřního etymologického fenoménu Žida v české němčině. Ambivalentnost pojmenování je zjevná již u slov se zjevným židovským příznakem jako např. *Judenkirsche*, jež v české němčině může označovat prudce jedovatý rulík, ale i léčivý plod hlohu.

Jidišismy v tomto jazykovém útvaru dále svědčí o jazykové zkušenosti sdílené v širším areálu. Některé z nich totiž mohou být součástí

středoevropského jazykového svazu. Takový příklad představuje právě uvedená substantivum *Schlamastik*, které je přítomné jak v nespisovné češtině (*šlamastyka*, též *šlamastika*), tak i ve slovenštině (*šlamastika*), dále rakouské němčině (*Schlamastik*), maďarštině (*slamasztika*) a slovinštině (*šlamastika*), a to vždy ve významu „smolná, obtížná situace“, „problémy“. Příbuzné polské adjektivum *šlamazarny* a jeho odvozeniny se významově pojí spíše s pomalostí, absencí energie či neschopností (cf. Newerkla, 2007, 278; cf. Balík, 2015, 115).

Součástí středoevropského jazykového svazu jsou také sdílené významy, stereotypní zobrazování, jež se manifestují v konotativních sekundárních významech slova *Jude*, *Žid*, *Żyd* a také v této souvislosti ve frazeologii, na jejíž detailní rozbor zde není prostor. V brněnském jazykovém ostrově a ve formálních obměnách i jinde se vyskytuje také přirovnání *Lärm wie in einer Judenschule* (Hardt–Hofmann–Käs, 2018, 762), které je známo jak z němčiny obecně, tak i z češtiny (*Je tady jak v židovské škole.*) či slovenštině (*Je tu ako v židovskej škole.*) a zřejmě pouze ojedinele i z polštiny (*jak w żydowskiej szkole*). Ve významově analogických idiomech v angličtině či ruštině však stereotypní denotát Žida chybí (Čermák, 2009, 354; cf. Newerkla, 2007, 281; Balík, 2011, 23; 2014a, 163).

V souvislosti s komparací forem a jejich významů by se další výzkum měl zaměřit na srovnání s ostatními nářečnými německými a rakouskými jidišismy, a to podle již zmíněné publikace *Wörterbuch zum jiddischen Lehnwortschatz in den deutschen Dialekten* (Stern, 2000). Teprve vzájemnou komparací českého, českoněmeckého a německého jazykového materiálu je možné rovněž v tomto specifickém ohledu stanovit případnou svébytnost různých podob české němčiny.

Literatura

- Althaus, P. H. (2010). *Kleines Lexikon deutscher Wörter jiddischer Herkunft*. München: Verlag C.H. Beck.
- Balhar, J., Jančák, P. et. al. (1992 [2004]). *Český jazykový atlas 1*. Praha: Academia.
- Balík, Š. (2011). *Fenomén Žida v polštině a češtině a také v polských a českých židovských anekdotách v kontextu literatury I. pol. 20. století*. [Niepublikowana rozprawa doktorska] *České Budějovice: Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích*.
- Balík, Š. (2014a). *The Death of anti-Semitism? On the Appropriateness of the Term an-*

- ti-Semitism and Ethnocentrism in the Philological Terminology*. In: *Jewish Studies in the 21st Century: Prague-Europe-World*. Red. M. Zoufalá. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, s. 151–170.
- Balík, Š. (2014b). *Jidyszowe zapożyczenia w języku czeskim*. „Studia Judaica“ 17, nr 1 (33), s. 125–156.
- Balík, Š. (2015). *Jidiš v židovském etnolektu a moderní židovská literární identita v Čechách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Bartušek, J. (1970). *Tisíc let židů v českých zemích a čeština*. „Židovská ročenka“ 1969/70, s. 48–66.
- Beider, A. (2013). *The Czech Lands as the Cradle of Eastern Yiddish*. In: *Knaanic Language: Structure and Historical Background: proceedings of a conference held in Prague on October 25–26, 2012*. Red. O. Bláha, R. Dittman, L. Uličná. Prague: Academia, s. 30–50.
- Beinfeld, S., Bochner, H. (2002). *Comprehensive Yiddish-English Dictionary*. Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press.
- Benedyktowicz, Z. (2000). *Portrety „obcego”*. *Od stereotypu do symbolu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersetu Jagiellońskiego.
- Bondyová, R. (2003). *Mezi námi řečeno (Jak mluvíli Židé v Čechách a na Moravě)*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky.
- Čermák, F. et al. (2009). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. I. tom. Praha: Leda.
- Eggers, E. (1998). *Sprachwandel und Sprachmischung*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Ehlers, K.-H. (2018). *Geschichte der mecklenburgischen Regionalsprache seit dem Zweiten Weltkrieg*. Berlin: Peter Lang.
- Englisch, E.-M., Holzhauer, A., Hofmann-Käs, B., Kesselgruber, B. (2002). *Sudetendeutsches Wörterbuch. Wörterbuch der deutschen Mundarten in Böhmen und Mähren-Schlesien*, 3. tom. München: Oldenbourg.
- Englisch, E.-M., Hardt, I., Hofmann-Käs, B., Kesselgruber, B., (2010). *Sudetendeutsches Wörterbuch. Wörterbuch der deutschen Mundarten in Böhmen und Mähren-Schlesien*, 4. tom. München: Oldenbourg.
- Englisch, N., Kesselgruber, B., Holzhauer, A. (1996). *Sudetendeutsches Wörterbuch. Wörterbuch der deutschen Mundarten in Böhmen und Mähren-Schlesien*, 2. tom. München: Oldenbourg.
- Hardt, I.; Hofmann-Käs, B. (2018). *Sudetendeutsches Wörterbuch. Wörterbuch der deutschen Mundarten in Böhmen und Mähren-Schlesien*. 5. tom. München: Collegium Carolinum.
- Hugo, J. (2009). *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf.
- Hutton, Ch.M. (1999). *Linguistics and the Third Reich: Mother-tongue fascism, race and the science of language*. London: Routledge.
- Klofferová, S. (1995). *Česká Videň*. „Naše řeč“ 78, nr 5, s. 257–260. <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7273>. 21.02.2019.
- Kluge, F. Seebold, E. (2011). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin – Boston: de Gruyter.

- Kovář, M. (2017). *Hungarismy v českém lexiku*. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Red. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Brno: Masarykova univerzita. [https://www.czechency.org/slovník/HUNGARISMY V ČESKÉM LEXIKU](https://www.czechency.org/slovník/HUNGARISMY_V_ČESKÉM_LEXIKU). 10.01.2019.
- Krappmann, M. (2017). *Jidišismy v českém lexiku*. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Red. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Brno: Masarykova univerzita. [https://www.czechency.org/slovník/JIDIŠISMY V ČESKÉM LEXIKU](https://www.czechency.org/slovník/JIDIŠISMY_V_ČESKÉM_LEXIKU). 27.02.2019.
- Kühnel, H.; Englisch, N.; Kesselgruber, B. (1988). *Sudetendeutsches Wörterbuch. Wörterbuch der deutschen Mundarten in Böhmen und Mähren-Schlesien*. 1. tom. München: Oldenbourg.
- Machek, V. (2010). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Myers-Scotton, C. (2013). *Multiple Voices (An Introduction to Bilingualism)*. Malden: Blackwell Publishing.
- Nekula, M. (2017). *Jazykový svaz*. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Red. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Brno: Masarykova univerzita. [https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ SVAZ](https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_SVAZ). 10.01.2019.
- Newerkla, S.M. (2007). *Areály jazykového kontaktu ve střední Evropě a německo-český mikroareál ve východním Rakousku*. „Slovo a slovesnost“ 68, nr 4, s. 271–286.
- Newerkla, S.M. (2011). *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Osterwinter, R. et al. (2007). *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag.
- Poláček, K. (2001). *Korespondence*. In: K. Poláček. *Úvahy, Korespondence, Deník z roku 1943*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, s. 149–296.
- Rejzek, J. (2015). *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- Stern, H. (2000). *Wörterbuch zum jiddischen Lehnwortschatz in der deutschen Dialekten*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- SdWB (2013–2019). „Sudetendeutsches Wörterbuch“ [Sudetoněmecký slovník]. München: Collegium Carolinum. <http://www.collegium-carolinum.de/cz/institut/sbirk/sudetendeutsches-woerterbuch.html>. 21.02.2019.
- Zehetner, L. (2005). *Bairisches Deutsch. Lexikon der deutschen Sprache in Altbayern*. Regensburg: edition vulpes.

Kartotéka

SUDKART. Kartotéka Sudetoněmeckého slovníku (Sudetendeutsches Wörterbuch). Gießen.